

Αχιλλέας Γ. Καψάλης, *Παιδαγωγική Ανθρωπολογία. Αναγκαιότητα, δυνατότητες και όρια της αγωγής*, εκδ. Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2024, σελίδες 108.

Παίρνοντας το εν λόγω βιβλίο στα χέρια μου, συνειδητοποίησα το εξής παράδοξο: μολονότι το αντικείμενό του βρίσκεται στον πυρήνα της θεματικής της Παιδαγωγικής, είναι ουσιαστικά το μόνο δημοσίευμα στην ελληνική γλώσσα, το οποίο ασχολείται με το θέμα αυτό.

Αφετηρία του συγγραφέα αποτελεί η διαπίστωση ότι κάθε συγκεκριμένη κοινωνία μιας συγκεκριμένης ιστορικής εποχής σχηματίζει μια «εικόνα του ανθρώπου», δηλαδή μια άποψη γενικότερης αποδοχής σχετικά με τη φύση του ανθρώπου, η οποία διαμορφώνεται σύμφωνα με τις κοσμοθεωρητικές απόψεις της συγκεκριμένης κοινωνίας. Η εικόνα αυτή έχει δύο διαστάσεις: 1. την ρεαλιστική, η οποία ανταποκρίνεται προς την πραγματικότητα και μας «δείχνει» τί είναι ο άνθρωπος, όπως τον αντιλαμβάνεται η κοινωνία με βάση τα δεδομένα διαφόρων προσεγγίσεων, και 2. την ιδεατή, η οποία μας δίνει μια ιδεαλιστική εικόνα για το πώς πρέπει να είναι ο άνθρωπος, πώς πρέπει να φροντίσουμε να γίνει με τη διαμεσολάβηση της αγωγής. Τόσο η μία όσο και η άλλη διάσταση της εικόνας του ανθρώπου παίζουν σημαντικό ρόλο στον καθορισμό των σκοπών της αγωγής και στην επιλογή των μέσων για την επίτευξή τους. Η Παιδαγωγική Ανθρωπολογία (ΠΑ), μελετώντας με διάφορες προσεγγίσεις τις δύο αυτές διαστάσεις της εικόνας του ανθρώπου, διαπιστώνει από τη μια την ιδιαίτερη θέση του στη φύση και στον κόσμο ως *homo educandus et educabilis*, δηλαδή ως ένα ον πολύ δεκτικό στις επιδράσεις της αγωγής και από την άλλη ως ένα ον που χρειάζεται οπωσδήποτε την αγωγή, διότι χωρίς αυτή δεν μπορεί να πραγματώσει την ανθρώπινη φύση του.

Με βάση τα παραπάνω ο συγγραφέας ορίζει το αντικείμενο της ΠΑ ως «κλόγον περί του ανθρώπου», επιστημονικό κλάδο δηλαδή ο οποίος έχει ως αντικείμενο τον άνθρωπο, ο οποίος χαρακτηρίζεται από την αναστοχαστική του προσπάθεια να καταλήξει με συγκροτημένο τρόπο στη συστηματική και οργανωμένη γνώση του εαυτού του, να επιτύχει εν προκειμένω το «γνώθι σαυτόν», αξιοποιώντας τα δεδομένα και τα πορίσματα πολλών επί μέρους επιστημονικών κλάδων, οι οποίοι έχουν ως αντικείμενο τον άνθρωπο και τις δραστηριότητές του.

Στη συνέχεια ο συγγραφέας μάς δίνει μια σύντομη Ιστορία της ανθρωπολογικής σκέψης, η οποία ξεκινά από την προσέγγιση διαφόρων θρησκειών, αφού η θεολογία κάθε θρησκείας εμπεριέχει πάντα μια διδασκαλία για τον άνθρωπο, μια Ανθρωπολογία. Τον 17ο αιώνα ωστόσο με τον Καρτέσιο η Φιλο-

σοφία χειραφετήθηκε από τη Θεολογία. Παράλληλα, η ανάπτυξη της έρευνας των φυσικών φαινομένων αμφισβήτησε έντονα τις βιβλικές απόψεις για τη Δημιουργία και οδήγησε τους ειδικούς στην προσπάθεια ένταξης του ανθρώπου στο σύστημα των θηλαστικών και στην οικοδόμηση μιας γενικής θεωρίας καταγωγής των ζωντανών οργανισμών. Κατ' αυτόν τον τρόπο προέκυψε και μια ουσιαστική αλλαγή προσέγγισης: παύει πλέον η σύγκριση του ανθρώπου με το Θεό και αρχίζει η σύγκριση του ανθρώπου με τα ζώα.

Ήδη από τις πρώτες συγκρίσεις ανθρώπου και ζώων οι ειδικοί οδηγήθηκαν στη διαπίστωση ότι ο εξοπλισμός του ανθρώπου υπολείπεται καταφανώς εκείνου των ζώων και άρα ο άνθρωπος βρίσκεται σε δυσμενέστερη θέση από εκείνη των ζώων σε ό,τι αφορά στον αγώνα για επιβίωση. Κατά την άποψη μάλιστα πολλών ειδικών, ως αντιστάθμισμα των ατελειών του, παραχωρείται στον άνθρωπο η ανοιχτότητα στον κόσμο, μια προνομιακή δυνατότητα ελευθερίας επιλογών, η οποία του επιτρέπει να αποτολμά το ταξίδι των ανακαλύψεων στην αυτοκρατορία του πνεύματος. Το αποτέλεσμα δεν είναι απλώς μια αντιστάθμιση, αλλά η δυνατότητα μιας διαρκούς μεταβολής της σκληρής, άγριας και πολλές φορές εχθρικής φύσης σε μια δευτέρα φύση, εξημερωμένη, ευνοϊκή και κατάλληλη για τον άνθρωπο, σε έναν κόσμο πολιτισμού.

Καταλυτική προς την κατεύθυνση αυτή της έρευνας υπήρξε κατά τον συγγραφέα η συμβολή του Ελβετού βιολόγου A. Portman, ο οποίος ύστερα από συστηματικές παρατηρήσεις διαπίστωσε ότι στην εμβρυακή του κατάσταση ο άνθρωπος δείχνει να εξελίσσεται όπως όλα τα θηλαστικά, αλλά στη συνέχεια επιβραδύνεται η περαιτέρω εξέλιξή του στην κοιλιά της μητέρας του συγκριτικά με τα άλλα ζώα της ομάδας αυτής. Για αυτόν ακριβώς το λόγο ο Portmann ονομάζει το νεογέννητο παιδί «μια φυσιολογική πρόωμη γέννηση». Και επειδή η ανάπτυξη αυτή συνεχίζεται κανονικά κατά το πρώτο έτος μετά από την γέννησή του, ονομάζει το πρώτο έτος της ζωής του ανθρώπου «εξωμήτρια κύηση». Το νεογνό του ανθρώπου, συνεπώς, θα έπρεπε να γεννιέται ύστερα από εγκυμοσύνη 21 μηνών περίπου, αφού κατά την στιγμή της γέννησής του δεν έχει ολοκληρώσει ούτε το μισό της περιόδου κύησής του, ενώ το άλλο μισό το ολοκληρώνει έξω από την μήτρα της μητέρας. Η φύση, συνεπώς, δεν το κρατάει μέσα στο σκοτάδι της κοιλιάς της μητέρας του, αλλά το βγάζει έξω και το «εκθέτει» στα ερεθίσματα του φυσικού και κυρίως του κοινωνικού περιβάλλοντος, διευκολύνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την ανθρωποποίησή του.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης το σχετικό με τις κρίσιμες φάσεις της ανάπτυξης κεφάλαιο. Σύμφωνα με τα μέχρι σήμερα δεδομένα στην οντογενετική ιστορία κάθε οργανισμού υπάρχουν περίοδοι κατά τις οποίες ορισμένες διαδικασίες μάθησης πραγματοποιούνται ευκολότερα από ό,τι

σε άλλες περιόδους. Υπάρχουν χρονικές περίοδοι κατά τις οποίες ο οργανισμός (ζώο ή άνθρωπος) δεν μπορεί πλέον ή μπορεί με μεγάλη δυσκολία να αναπληρώσει ευκαιρίες και δυνατότητες μάθησης, τις οποίες δεν αξιοποίησε στην κατάλληλη χρονική στιγμή. Οι πιο πειστικές αποδείξεις για την ύπαρξη των κρίσιμων φάσεων της ανάπτυξης προέκυψαν από έρευνες με περιπτώσεις αποτύπωσης, πρωτογενούς μάθησης, λυκοπαίδων και ιδρυματισμού, στις οποίες ο συγγραφέας αναφέρεται αναλυτικά.

Στο καταληκτικό κεφάλαιο αλλάζει η σκοπιά του βιβλίου, καθώς ασχολείται με την ιδεατή εικόνα του ανθρώπου, δηλαδή με τον άνθρωπο που θέλουμε να διαμορφώσουμε μέσω της αγωγής και της εκπαίδευσης, οπότε η θεματική καταλήγει ουσιαστικά στη συζήτηση για τα ιδεώδη και τους σκοπούς της αγωγής. Είναι αυτονόητο ότι η συνδρομή της Παιδαγωγικής Ανθρωπολογίας στην απάντηση των σχετικών ερωτημάτων είναι σημαντική.

Καταλήγοντας, πιστεύω ότι εάν επιχειρούσαμε να αποδώσουμε επιγραμματικά τα χαρακτηριστικά της δημοσίευσης αυτής θα υποστηρίζαμε ότι πρόκειται για ένα συνοπτικό, απολύτως κατατοπιστικό, καλογραμμένο και ευκολοδιάβαστο βιβλίο. Και καθώς δεν διαθέτουμε ανάλογα βιβλία στην ελληνική βιβλιογραφία, καθίσταται πολλαχώς χρήσιμο για όσους και όσες ασχολούνται με την εκπαίδευση -και όχι μόνο.

Δημήτρης Φ. Χαραλάμπους
Καθηγητής Π.Τ.Δ.Ε.-Α.Π.Θ.
Τηλ.: 2310 991224
E-mail: dphchar@eled.auth.gr